

Augusta og livets store scene – et blik på kvinders selvscenesættelse i elitemiljøet blandt 1700-tallets adelige

Af museumsdirektør Britta Andersen, Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum

”De har glemt at sende mig målene på Deres forlovede. Jeg har fortalt Moreau [skrædderen/syersken¹], at – hvis jeg ikke tager fejl – har De nævnt, at hendes yndlingsfarve er blå, men vær venlig at bekræfte det for mig endnu en gang”. Således skrev Augusta Winterfeldts svigermor til sin søn, og dermed Augustas tilkommende, Christen Scheel, den 6. februar 1717.² Svigermoren, Benedicte Margrethe Brockdorff (1678-1739), var en flittig brevskriver, mens sønnen var på rejse i udlandet, og ovennævnte passage fra februar 1717 refererer til det forestående bryllup mellem Augusta Winterfeldt (1697-1740) og Christen Scheel (1695-1731). I et senere brev, fra den 13. februar 1717, skrev Benedicte til sin søn for at rykke ham for en fastsættelse af datoen for brylluppet, som allerede havde

været under forberedelse i nogen tid.³ Gennem de to breve får vi således nyttig viden om Christen Scheels tilkommende, Augusta Winterfeldt, og hendes samtid. Dels at brylluppet var nært forestående. Dels at hendes yndlingsfarve var blå. Og sidst – men ikke mindst – giver svigermorens brev også indtryk af, at allerede her på tærsklen til brylluppet var intet i Augustas liv overladt til tilfældighederne, men en del af en nøje tilrettelagt og iscenesat plan.

Med afsæt i de gennemgribende bygningsmæssige undersøgelser, der er udført i fem rum på første sal i sydflojen på herregården *Gammel Estrup* i perioden 2010-2011, er det i det følgende hensigten at undersøge, hvordan Augusta Winterfeldt satte sit præg på boligindretningen i hovedbygningen i første del af 1700-tallet. Det er således først og fremmest det materielle i form af bygningen som kildemateriale og dermed de fysiske rammer og bygningsspor – såsom overflader, farvelag, tapeter, bemaling, dekorationer og lignende – der undersøges med henblik på at afdække, hvad de i praksis kan fortælle om tidens idealer om selvscenesættelse og om den adelige elites boligkultur. Bygningen er således det primære og centrale kildemateriale, og skriftlige kilder – som for

Kvinden til venstre med opsat hår og viften afslappet i skodet danner centrum for de to andre personers opmærksomhed. Herren rækker hende betænksomt et glas nyskænket vin, mens kvinden omsorgsfuldt lægger armen omkring hende. Det fine lille 1700-talstableau findes i Gallerigangen på Gammel Estrup og er et udsøgt eksempel på Augusta Winterfeldts (1697-1740) omfattende billedprogram og en del af den massive nyindretning af herregårdens hovedbygning i første halvdel af 1700-tallet. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

eksempel ovenstående brev – er kun inddraget i beskeden omfang, fordi den metodemæssige tilgang har været undersøgelsen af de materielle levns udsagn om boligindretning og selvscenesættelse i dette adelige elitemiljø.

I 1700-tallets første halvdel var selvscenesættelse i et adeligt elitemiljø, som det på *Gammel Estrup*, generelt ikke et valg, men et *must*, og Augustas personlighed og ”det naturlige” måtte derfor for alt i verden tæmmes og holdes nede.⁴ Men er det måske også muligt at få et glimt af mennesket og kvinden Augusta gennem indretningen af herregårdens sale og gemakker?

Baggrund

Augusta Winterfeldt blev født i 1697 som datter af Gustav baron von Winterfeldt (1653-1699) til herregården *Vintersborg* på Lolland. *Vintersborg* var centrum i Danmarks første baroni, og det var Augustas farfar, Helmuth Otto von Winterfeldt, som havde oprettet baroniet i 1673.⁵ Farfaren var ikke hvem som helst, idet han havde indledt sin karriere hos Christian den 4. og senere havde haft stilling som overstaldmester

Balthasar Denners fine portræt af den dengang 22-årige Augusta Winterfeldt (1697-1740) viser hende i en smuk blå støjlskjole. Blå var livet igennem Augustas yndlingsfarve. Det underbygges ikke kun af dette portræt og overleveringen, men også med et brev, som hendes svigermor skrev den 6. februar 1717, da der skulle vælges stof til brudekjolen. Undersøgelser i huset viser endvidere, at den smukke blå farve sniger sig ind på så godt som alle de oceaner af billeder, som Augusta omgav sig med under nyindretningen af Gammel Estrup. Maleri af Balthasar Denner, 1719. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

hos Frederik den 3. og derfor i en periode havde stået for kongens stutteri på *Frederiksborg*.⁶ Her havde han været med til at fremavle den berømte danske *Frederiksborghest*, der var i flere farver, hvoraf snehvid var den fornemste. Ansættelsen hos kongen var ikke hans eneste bedrift. Han havde også andre titler og funktioner, hvoraf stiftamtmand på Fyn, overhofmarskal, gehejmeråd og hvid ridder var blandt de mest fremtrædende.⁷ Selvom farfaren var død, før Augusta blev født, er der ingen tvivl om, at det ikke har skortet på fine køreheste foran hendes vogn, og at hun via sine fornemme forfædre og sin slægt var blevet fundet værdig til et giftermål med arvingen til *Gammel Estrup*, Christen Scheel.

Efter giftermålet flyttede det unge par ind på *Gammel Estrup*. Augustas svigermor, Benedicte, havde i et af sine breve til sønnen før brylluppet skrevet og på det mest bestemte frarådet ham at rejse til Jylland og bese slægtens gamle stamhus⁸ uden hende – omvendt lovede hun at afstå fra yderligere indblanding, når først denne indledende fremvisning var overstået.⁹ Det var nemlig Benedictes fortjeneste, at herregården *Gammel Estrup* overhovedet var blevet oprettet som stamhus. Det skete allerede i 1697, to år efter mandens pludselige død – og sandsynligvis for at sikre deres eneste arving, sønnen Christen, der på det tidspunkt blot var to år gammel, et hus og et hjem at vende tilbage til, når han kom til skelsår og havde afsluttet sin uddannelse. Benedicte selv opholdt sig de første år efter mandens død dels på *Gammel Estrup*, dels hos sine forældre på *Bothkamp* i Slesvig-Holsten. Senere, i 1700, giftede hun sig igen og flyttede ind på herregården *Krenkerup* på

Da Christen Scheel og Augusta Winterfeldt flyttede ind på Gammel Estrup, havde hærregården ikke været beboet i en årrække, og det unge par gik i gang med at nyindrette stedet til en moderne bolig. De genopførte ikke selve hovedbygningen, men haven blev nyanlagt efter tidens franske idealer om symmetri og lige linjer. Gammel Estrups barokhave er etableret i årene 1725-26 og rummer blandt andet disse to elegante orangerier, der husede havens eksotiske planter. Foto: Gammel Estrup Danmarks Hærregårdsmuseum.

Lolland sammen med sin nye mand, Christian Ditlev Reventlow (1671-1738). Her voksede den lille Christen Scheel op, hvorfor hovedbygningen på *Gammel Estrup* således havde stået mere eller mindre tom i en længere årrække, da Augusta som nygift flyttede ind i første halvdel af 1700-tallet. Godset var naturligvis blevet passet og drevet videre, men der havde i mange år ikke været et egentligt herskab, som havde haft sin faste gang på stedet.

Augustas svigerfar, Jørgen Skeel (1656-1695), havde ifølge overleveringen bestilt den unikke serie af smukke vægtapeter, som viser slægtens besiddelser i slutningen af 1600-tallet. Vægtapeterne var en del af en større ombygningsplan, som det således nu blev Augusta og Christens opgave at føre ud i livet. På dette tidspunkt kom tidens nyeste idealer for boligindretning fra Frankrig, hvor kongens og adelens bygninger, haveanlæg og boligindretning dannede forlæg

Ridehuset var en del af de byggerier, som det unge adelspar foretog, da de flyttede til Gammel Estrup. Ridehuset udgør den sydligste længe i avlsbygningerne og bærer både Christens og Augustas initialer samt årstallet 1722. Ridehuset er endvidere nævnt i godssregnskaberne fra december samme år. Bygningen blev beskadiget under en stor brand i 1949, og årstallet 1951 og initialerne EHG refererer således til dette og den daværende godsejer, Ebbe Holck Gregersen. Foto: Gammel Estrup Danmarks Hærregårdsmuseum.

for resten af den vestlige verden.¹⁰ Her tjente ikke mindst slottet i *Versailles*, sådan som "Solkongen", Ludvig den 14. (1638-1715), havde tænkt det, som forlæg og inspirationskilde for fyrster og adelige over hele Europa. Akser, linjer, symmetri, svulstige og overdådige udsmykninger, kontraster, illusioner og dramatisk brug af lyset blev således flittigt gentaget i periodens ny- og ombygninger. Imidlertid byggede det nye herskab på *Gammel Estrup* ikke ny hovedbygning,

da de flyttede ind på stedet i første fjerdedel af 1700-tallet, men accepterede tilsyneladende uden problemer en ældre hovedbygning med alt, hvad dette indebar af udfordringer og begrænsninger for et moderne boligideal. Men måske var det netop af veneration for de tidligere nævnte vægtapeter og svigerfarens store ombygningsplaner, at der ikke blev bygget en ny og moderne hovedbygning i starten af 1700-tallet.

Det, der kunne underbygge antagelsen om, at hovedbygningen var "hellig" for Christen, er den lange række af nybyggerier, som kom til at foregå udenørs – her var der tilsyneladende ingen grænser. Noget af det mest markante var for eksempel avlsgårdens store nye ridehus i 1722, den lange, fine havemur og det nye, omfattende barokke haveanlæg fra 1725-26. Dette spritnye og storslåede haveanlæg blev nemlig etableret helt fra bunden og lige efter bogen. Det vil sige omkring en lang gennemgående central akse, der strakte sig så langt ud i horisonten, som øjet rakte, for at vise, at herskabets magt var (næsten) ubegrænset. Det var meget muligt, at naturen og det utæmmede fandtes, men her – i haven og inden for godsets mure – herskede en magtfuld ejer, der forstod at tæmme og underlægge sig naturen. Buske, hække og træer var således stynede og faconklippede. Stier og gange var snorlige og kantet med eksotiske planter i smukke, malede versailleskasser, vaser og krukker. Midt i anlægget – symmetrisk place-

ret omkring den gennemgående akse – tronedet to elegante orangerier, der om vinteren husede havens eksotiske vækster. På hver side af orangerierne var der anlagt ydeligere vigtige elementer i prydhaven – mod syd de velafrettede firkantede parterrer med faconklippede buksbombhække og mod nord bosquethaven med sit eget system af akser, alleer, hække, bøgetræslusthuse med videre. Drivhuse, mistbænke og urtehaver var naturligvis en mindst lige så vigtig del af anlægget – dog uden for centralaksen, men i egne nye og luftige haverum. Alt sammen omkranset af en havemur, som markerede afgrænsningen på herskabets verden.

Det kan godt være, at havens placering nord for hovedbygningen ikke var lige efter bogen og barokkens haveideal, som fordrede en have, der fulgte i direkte forlængelse af hovedbygningens og avlsbygningernes midterakse – i dette tilfælde mod øst – men resten af anlægget lod ikke noget tilbage at ønske for en topmoderne barokhave. Årsagen til, at haven ikke kom til at ligge i forlængelse af godsets centralakse, var den simple, at *Gammel Estrup* jo var anlagt i 1300-tallet af forsvarsmæssige og strategiske årsager – det vil sige i det lavtliggende og svært tilgængelige sumpede terræn tæt på Alling Å. Som beskrivelsen af det nye haveanlæg med al tydelighed har vist, betød dette ikke noget for den snarvådige Augusta. Haven blev simpelthen bare anlagt nord for hovedbygningen, og en ny aksialitet blev etableret. En akse, som ramte ind midt mellem den ydre og indre voldgrav og således på fornemste vis forenede gamle og nye idealer på *Gammel Estrup*.

Denne lille "scene" på døren fra Forgemakket ind til Grevindens Kammer er på fornemste vis opbygget, således at hovedpersonen, Augusta Winterfeldt, og slægtens våbenskjold ikke kan undgå at drage beskuerens blik; central placering, tronestol, grevekroner og baldakin. Maleren er Christian Ulrik Milan, som blev hyret ind til en lang række opgaver på Gammel Estrup i perioden 1718-1761. Han boede i Liltved helt tæt på herregården – formodentlig i et af hovedalleens små huse, som på den ene eller anden måde var knyttet til godset. Dør til Forgemakket, paneludsmykning, malet af Christian Ulrik Milan omkring 1725. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

Maler og håndværker

Mens andre herregårde – som for eksempel østjyske *Skærvad* og *Fussingø* – i løbet af 1700-tallet fravalgte hovedbygningens gamle, oprindelige forsvarsmæssige placering i vanskeligt tilgængeligt terræn og byggede nyt på højtliggende og mere luftige steder,¹¹ blev det Augustas lod at forsøge at tilpasse slægtens gamle, hæderkronede hovedbygning, der havde ligget på samme sted siden 1300-tallet,¹² til tidens nyeste boligidealer. Det var imidlertid ikke usædvanligt at ombygge eksisterende bygninger i overensstemmelse med nye funktioner og formål – det centrale var først og fremmest evnen til at tilpasse sig tidens modeidealer. At bygge nyt var naturligvis nummer et, dels fordi man kunne følge de nyeste byggeforskrifter og indretningsprincipper uhindret, dels fordi man samtidig demonstrerede økonomisk og ressourcemæssigt overskud. Virkeligheden var dog – som så ofte – anderledes. Måske var det ikke økonomisk muligt at bygge nyt. Eller måske var der pladmæssige begrænsninger. Eller måske var der – som i dette tilfælde, hvor det bestemt ikke var den økonomiske formåen, der lagde begrænsninger¹³ – følelsesmæssige hensyn og respekt for tidligere generationers byggeri at tage hensyn til. Som vi snart vil erfare, forhindrede den gamle hovedbygning på ingen måde Augusta i at føre sine omfattende indretningsplaner ud i livet, og hun gav sig derfor i kast med arbejdet inde i hovedbygningen med energi, kreativitet og fremsynethed.

Noget af det første, der skete efter brylluppet, var, at der blev truffet aftale med en maler. Det var håndværkeren og maleren Christian Ulrik Milan († 1761),

som skulle komme til at arbejde mere eller mindre permanent på herregården gennem 43 år, men det kunne hverken Augusta eller Christen af gode grunde vide, da Milan fik sin første opgave i 1718.¹⁴ Det var samme år, som parrets første og eneste barn kom til verden, sønnen og enearvingen Jørgen greve Scheel (1718-1786), og det var ham, som kom til at fortsætte det tætte sam-arbejde med Milan helt frem til 1761.¹⁵ Milan var selv søn af en maler (Carl Friderich Milan), som formodentlig stammede fra Amsterdam. I 1721 omtales Milan som gift og ni år senere som bosiddende i Liltved¹⁶ – det vil sige praktisk taget lige over for *Gammel Estrup*. Milan er et glimrende eksempel på sin tids hybrid mellem håndværker og maler, og i perioden 1718-61 kan vi følge ham, både når han leverede forefaldende malerarbejde inde og ude på hele godset, og når han malede portrætter og dekorationer i hovedbygningen. En af den unge Milans mest prominente opgaver – og den opgave, som for alvor knyttede ham til herregården – har med al sandsynlighed været udsmykningen af grevindens private gemak, *Winterfeldtstuen* eller *Grevindens Kammer*, som rummet nu bliver kaldt.

Et nærmere studie af rummet viser med al tydelighed, at det – ud over at være et lille, hyggeligt sydvendt kabinet, hvor Augusta kunne drikke te, spille kort og få sig en passiar med gæster og familie – fungerede som en iøjnefaldende iscenesættelse af hendes nye værdighed som grevinde.¹⁷ Rummet lå direkte over for indgangen til *Forgemakket* og var således det første, den besøgende fik udsyn til, når han eller hun trådte fra trappetårnet ind på den såkaldte ”bel-

Dobbeltmonogram i loftet i Grevindens Kammer. I 2011 blev den smukke berlinerblå farve afdækket, og Christen og Augustas monogram står tydeligt frem. Berlinerblå – eller pariserblå, som farven også kaldes – blev første gang fremstillet i Berlin i 1704. Takket være sin bestandighed, tilgængelighed og prisbillighed (ikke at forglemme) blev denne blå farve straks efterspurgt blandt eliten i hele Europa. Tidligere havde netop farven blå været en utrolig flygtig farve. Skulle den virkelig holde og have den helt særlige blå farveglands, måtte man benytte den sjældne blå sten lapis lazuli, som var meget dyr på grund af sin sjældne og sparsomme forekomst. Af disse årsager havde blå farve siden oldtiden kun været benyttet af elitens absolutte top. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

etage” (den smukke etage) på første sal i sydflojen. På dette tidspunkt indrettede man sig generelt med de fornemste gemakker på første sal,¹⁸ hvor en serie sale og kabinetter i et ideelt barokbyggeri blev placeret symmetrisk på begge sider af midteraksen (eller midterrummet), således at de tilstødende rum kom til at ligge *en suite* eller *enfilade* – det vil sige på række i hele bygningens længde. Når man stod i den midterste sal, som højst sandsynligt var den største sal og selve husets ”hjerter”, havde man således gennem de åbne døre frit udsyn til en perlerække af små og større rum på begge sider af aksens. Gennem denne overdådighed af rum, som ikke havde en decideret uundværlig funktion, iscenesatte datidens herskab sin egen magtfuld-

kommenhed, retten og pligten til at sætte sig selv over alting i hele universet – de blev med andre ord selve det punkt, hvorom alting drejede sig.¹⁹ Og herskabet demonstrerede samtidig, at det havde ressourcerne til at bygge ekstravagant og ikke udelukkende af nødvendighed.

På *Gammel Estrup* foregik adgang til beletagen via et ydre trappetårn i den ene ende af bygningen og ikke ad en indvendig, dobbeltsvunget trappe, som man ofte så det i nye barokbyggerier. Man kom således ikke ind på første sal midt i bygningsanlægget, men ude i den ene side af en af flojene. Nyankomne gæster kunne, mens de ventede i *Forgemakket* på at få foretræde for grevinden, få det rette indtryk af

Augustas fornemhed ved at beundre hendes særlige stue – *Grevindens Kammer* – gennem den åbne dør. Milan fik til opgave at lave den smukke bemaling på rummets paneler, døre og gerigter, og som vi tidligere har erfaret, havde Augusta en forkærlighed for farven blå. Det kan derfor ikke overraske, at en af de gennemgående farver i Milans udsmykning netop var farven blå. Han valgte – sikkert i samråd med Augusta – den italienske *commedia dell'arte* som "scene" for sin udsmykning, der hurtigt tog form som små burliske malerier indrammet af panelernes gyldne lodrette og vandrette inddelinger.²⁰ På panelerne bolttrer sig således rigtige dyr som katte, aber og elefanter, men også fabeldyr, turbanklædte maurere og eksotiske danserinder har fundet plads i fortællingen. Stort set alle danser og spiller på en eller anden form for instrument; harpe, lut, fløjte eller lignende. I centrum for hele dette livlige univers var Augusta naturligvis selv placeret. Og selvsagt også på den fremmeste plads på scenen – den åbne dør fra *Førgemakket* ind til stuen. Midt på scenen sidder Augusta placeret på en forgyldt tronstol indrammet

af en prægtig rosa baldakin, som på begge sider er flankeret af slægtsvåbnets hvide svaner. Her holder de dog ikke en fælles guldring i næbbene, men de har begge hver sin større, snoede forgyldt ring/genstand i næbbet – noget, der leder tanken hen på slægtsvåbnets fælles guldring. Augusta har et diadem i håret og er iklædt en rød draperet kjole med et løst klæde over skødet, hvorpå slægtens våbenskjold hviler. Øverst på våbenskjoldet troner den nyhervervede grevekroner med de karakteristiske ni takker. På hver side af tronstolen står en kvinde iført smukke løse gevandter og en blomsterkurv på hovedet. Og det er naturligvis også Augustas ansigt, der pryder begge kvinder! Motivet gentages i sin helhed i feltet nedenunder, dog med den ændring, at den ene af de flankerende kvinder er erstattet af en mand af eksotisk herkomst. Paneldekorationerne viser med al tydelighed, at det er Augusta, der til enhver tid er det pulserende og naturlige centrum i herregårdens univers, samtidig med at hun gennem paneludsmykningen på eleganteste vis får iscenesat sin nye værdighed som grevinde.

Magi og iscenesættelse i tre dimensioner

Magtdemonstrationen slutter dog ikke her. Lægger man nakken tilbage og betragter rummets loft, viser det Augustas og Christens dobbelte monogram under en enorm grevekroner i stuk. I 2011 fremstod hele herligheden hvidt-i-hvidt, det vil sige, at monogrammet og grevekronen var kalket op på en kridhvid bund. Imidlertid viste nærmere undersøgelser, at monogrammets baggrund oprindeligt havde været blå – endda to forskellige blå nuancer oven på hinanden.

På et af Riddersalens imponerende vægtapeter ses Krenkerup på Lolland. Herregården hørte i en periode til Gammel Estrups besiddelser, men da Christen Scheels mor, Benedicte Margrethe Borckdorff, giftede sig på ny i 1700 med Christian Ditlev Reventlow, gik herregården videre i den nye Reventlow-slægt. Den lille Christen, der på dette tidspunkt var fem år, tilbragte således ikke sin barndom på Gammel Estrup, men voksede op på Krenkerup sammen med den hastigt voksende flok af halv-søskende, der hurtigt kom til i morens nye ægteskab.
Foto: Ann Malmgren.

Yderst var en mørk blå, som var meget populær omkring 1860, men inderst fandtes en sartere blå farve! Og ikke en hvilken som helst blå, men en såkaldt berliner- eller pariserblå, som var højeste mode i Europa i starten af 1700-tallet.²¹ Den ældste blå bundfarve blev hurtigt genskabt af Nationalmuseets kompetente konservatorer, og straks opstod magien på ny. Da den kridhvide grevekroner og monogrammet fik den sarte blå baggrundsfarve, genskabtes som ved et trylleslag den oprindeligt tiltænkte 3D-funktion, fordi den mørke bundfarve fik grevekronen og monogrammet i hvidt til nærmest at "springe" ud mod beskueren. Det var naturligvis ikke tilfældigt, men nøje gennemtænkt, og Augusta kunne på den måde give iscenesættelsen af greveværdigheden det maksimale fokus uden at gøre den vulgær, fordi man ikke behøvede at lægge nakken tilbage for at bemærke grevekronen. Det skete helt af sig selv, fordi det skulpturelle i udsmykningen, kombineret med den blå farve, gav den tredimensionelle effekt, som virkede dragende på beskuerens blik, så man ikke kunne undgå at vende blikket mod loftet.

Grevindens Kammer er ikke det eneste sted, hvor Augusta iscenesatte sig selv. Også i Røde Stuen, hvortil man havde adgang via en anden dør fra Forgemakket, har Milan været i gang. *Røde Stuen* var sovegemakket, hvor Augusta kunne hvile om natten. I modsætning til vore dage, hvor et soveværelse er noget nær det mest private rum i boligen, blev det her i første halvdel af 1700-tallet betragtet som et repræsentativt rum, hvortil gæster og besøgende kunne få adgang. Igen kom inspirationen fra Frankrig og Solkongens hof, hvor kongen kunne invitere

indenfor, således at man kunne se ham blive klædt af og på.²² Så vidt kom det dog aldrig i Danmark, men på en herregård som *Gammel Estrup* kunne man meget vel have taget imod sine gæster i sovegemakket. Paneldekorationerne i dette rum, hvis udsmykning Milan ligeledes stod for, har naturligvis natten som tema – og ikke maskerade eller karneval som i Grevindens Kammer. Ud over at have natten som overordnet tema tager panel- og dørudsmykningerne afsæt i de fire elementer; jord, ild, vand og luft.²³ Mellem udsmykningerne dukker Augustas ansigt op endnu en gang, idet hun har ladet sig afbilde som en siddende kvinde i et natmørkt landskab – det ene sted flankeret af en spinderok og det andet af en udsmykket plade/skjold. Også dørstykkernes mere mønsterprægede udsmykninger er flere steder forsynet med et ansigt, der minder om grevindens.

Modsat Røde Stuen – og igen via "fordelingsrummet" Forgemakket – kom man ind i *Riddersalen*. Svigerfaren havde som omtalt bestilt de vævede vægtapeter, der efter alt at dømme var første del af en storstilet plan om at flytte den store sal (*Stensalen*) fra anden sal i sydflojen ned til en ny stor sal på første sal i samme bygning. Det "nye" rum på første sal havde, indtil Augusta og Christen flyttede ind, været en renæssancesal prydet af et fladt bjælkeloft med farverige bemalede mønstre og udsmykninger på bjælker, loftsbrædder og slanke træsojler i ydermurene. Augusta omdannede rummet til en moderne sal med stukloft, marmorerede døre, gerigter og paneler, og det blev nu husets fremmeste og mest

På første sal i Gammel Estrups vestfløj findes en lille gang, hvor væggene prydes af "glansbilleder", der blandt andet forestiller slotte, bjørne, elefanter, insekter og kvinder i smukke dragter. Meget tyder på, at det er såkaldte "Nürnbergbilleder", der blev indkøbt til huset i stort tal i 1727 og 1728. Nogle er kommet som løse ark, andre som bøger – og måske er det ligefrem husets frue Augusta Winterfeldt, der egenhændigt har klippet motiverne ud af bøgerne og klæbet dem op på bemalet lærred, der senere kom til at smykke gangen som en form for tapet. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdmuseum.

repræsentative rum – *Riddersalen* – på denne nye og primære etage, beletagen. Vi ved desværre ikke, hvem der er mester for den smukke stuk i loftet, men vi kan af kildematerialet se, at der blev hentet store mængder gips til *Gammel Estrup* ad flere omgange – henholdsvis to tons i 1718 og endnu et læs ti år senere.²⁴ Det er nærliggende at antage, at første portion gik til udsmykningen af Riddersalens loft, fordi salen ifølge overleveringen dannede udgangspunkt for svigerfarens ombygningsplaner – igangsat med bestillingen af vægtapeterne – hvor salen nu skulle være hovedrummet i huset. Hertil kom, at salen lå sammen med de øvrige rum, som blev nyindrettet på dette tidspunkt – *Grevindens Kammer* og *Røde Stuen*.

Den næste portion gips (fra 1728) kan meget vel være gået til *Grønne Sal*, som er indrettet på anden sal helt mod nord – det vil sige det fjernest liggende rum på øverste etage. *Grønne Sal* er udsmykket med enestående stukornamenter, som forestiller små tykke englebørn med vinger og havfruehaler! Ret specielt, da denne type englebørn – kaldet "putti" – almindeligvis er drengbørn, som vel traditionelt set ikke bør være forsynet med havfruehaler! Hvad der gør stukudsmykningen enestående, er ikke så meget kvaliteten, selvom den er høj, men det faktum, at samme motiv gentages af Milan på de malede paneldekorationer i rummet. Sammen med den smukke serie af vævede vægtæpper, som sandsynligvis er fremstillet i Audenarde/Oudenaarde,²⁵ dannes en udsøgt helhed. Selv i den fjerneste ende af hovedbygningen sørgede Augusta for, at indretningen og

udsmykningen var af ypperste kvalitet. Desværre mangler i dag det loftsmaleri, som højst sandsynligt har været udført som et trompe l'oeil-maleri – det vil sige en illusion af noget, som ikke var virkeligt. Maleriet har på elegant vis fuldendt loftets stukdekoration, idet beskuerens blik automatisk følger de små englebørns pegende gestus ud i himmelrummet – illusionen og dermed iscenesættelsen bliver dermed fuldkommen!

Livets store scene

Alle steder i huset lod Augusta sig omgive af billeder og billedfortællinger i alle afskygninger. I *Riddersalen* viste de vævede vægtapeter slægtens besiddelser omkring år 1700, og på hvert af de otte tæpper var der – ud over den afbildede herregård – også plads til små fortællinger om livet i 1700-tallet. Her er både ryttere, bønder, køer, kareter og detaljer som blyndfattede ruder, avlsbygninger, lokale kirker, møller, skove og agre. På kantborterne er endvidere gengivet et rigt billedunivers af turbansmykkede kvinder, fabelvæsner, overdådige frugtkurve, fugle, kornaks, krukke, blomsterranker, sløjfer og bånd. Som husets repræsentationslokale par excellence har vægtapeterne bidraget rigeligt til at imponere beskueren. Kun farveprægten – hvor især de blå nuancer er falmet – lader noget tilbage at ønske i forhold til produktions-tidspunktet i slutningen af 1600-tallet.

I *Gallerigangen* på første sal i vestflojen er opsat et bemalet lærred med et væld af billeder. I godsregnskaberne for 1727 og 1728 kan man se, at der disse to år er blevet indkøbt et stort antal "Nürnberg-billeder".²⁶ Nogle er indkøbt som løse ark, og andre er købt som

Kineserstuen, der i dag kaldes Von Thienens Kammer, blev i første fjerdedel af 1700-tallet udsmykket med bemalede lærredstapeter, hvis motiver afspejler tidens fascination af det orientalske og fremmedartede. Da den sidste greve Christen Scheel (1853-1926) døde i 1926, blev Gammel Estrups dyrebare inventar spredt for alle vinde, og kinesertapeterne blev skåret op i mindre stykker, spændt på nye rammer og transporteret til Nationalmuseet. Da herregårdsmuseet blev stiftet i 1930, kom nogle af tapeterne tilbage til Gammel Estrup og kan atter beundres i rummet på anden sal i sydflojen. Kineserstuen fotograferet i 1921. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

hele bøger. Ud af bøgerne har man klippet motiverne for derefter at oplkæbe dem på krideret (bemalet) lærred. Til sidst har man påført resultatet et lag fernis for at fastholde billederne. Gennem disse ”sydtyske glansbilleder” præsenteres barokkens verdensbillede som en frodig sammenblanding af den nyeste mode og pikante scener fra de græske guders verden. Rummets funktion har højst sandsynligt været som et smukt udsmykket forværelse eller en effektiv entré til rummet bagved, Store Kabinet – eller Salonen, som det benævnes i dag. Så vidt vides, findes der ikke tilsvarende ”gallerigange” eller udsmykninger bevaret i Danmark, men andre steder i verden kan man støde på noget, der minder om det – som regel er disse rum senere, det vil sige fra anden halvdel af 1700-tallet, og ofte også med en mere prominent placering; som for eksempel en lille salon eller et kabinet i en række af fint udsmykkede kabinetter.²⁷

Flere billeder måtte der naturligvis til! På anden sal i sydflojen blev derfor opsat et såkaldt ”kinesertapet”. Siden oprettelsen af de ostindiske handelskompagnier omkring år 1600 var interessen for og fascinationen af kinesiske varer – såsom porcelæn, lakerede borde og silke – vokset støt gennem 1600- og 1700-tallet, og påvirkningen gjaldt også boligkulturen.²⁸ Derfor måtte herskabet på *Gammel Estrup* naturligvis også udsmykke deres rum med et ”kinesertapet”. Det vil sige et bemalet lærred, hvor kinesisk inspirerede figurer på gylden baggrund var fremstillet i forskellige mere eller mindre dagligdags situationer. Nogle spadserer i landskabet, andre sidder omkring et bord, står under smukke parasoller eller taler med hinanden i fantasifulde scenarier. Mellem disse scener er der dekorerede

bortor med smukke røde og gyldne farver på en mørk bund. Sandsynligheden taler for, at disse tapeter er fremstillet i udlandet omkring 1720’erne. Nogle små papirlapper, der ligger som bilag i godsregnskaberne fra 1728, beskriver denne type vægdekoration som en importvare, der er kommet til landet via Amsterdam og Altona.²⁹ Rummet har sandsynligvis fungeret som gæsteværelse, idet disse ofte var placeret længst væk fra de daglige fælles gemakker, således at gæster, der blev i længere tid, var til mindst mulig gene for resten af husholdningen. Samtidig kunne gæsterne på denne måde få mulighed for at trække sig tilbage til privatliv og enrum, hvis selskabeligheden blev for anstrengende.

Til ovennævnte billedfortællinger lægger sig yderligere to serier af vævede vægtapeter samt en lang række af portrætmalerier, udsmykkede døre, paneler og gerigter i hele huset. Boligen var med andre ord en strålende kulisser for det nøje tilrettede og iscenesatte liv, som Augusta ønskede at vise omverdenen.³⁰ Som før nævnt var slægten Scheel, som hun blev gift ind i, af gammel dansk uradel. Selv var hun baronesse og ud af en lollandsk adelsslægt, og hun var således fra barnsben blevet forberedt på at kunne begå sig korrekt ”på de bonede gulve” i de højeste kredse. For hende – såvel som for den adelige elites øvrige kvinder – drejede det sig i barokken ikke alene om egen person og egne lyster, men i allerhøjeste grad også om ens evne til at sprede velstand, pragt og skønhed omkring sig. Det var med andre ord herskabet, der via europæiske dannelsesrejser og aristokratiske netværk bragte nyt hjem ude fra den store verden, og som selv var hovedpersoner i fortællingen om, hvordan alt hang sammen mellem himmel og jord.

For et moderne menneske kan Augusta måske godt fremstå som en kreativ personlighed med en fri vilje og lyst til at omgive sig med farverige og prægtige billeder i alle afskygninger. Hun har dog snarere været en aktiv del af sin samtid, hvor eliten var opdraget til, at stod man højt på den sociale rangstige, havde man også pligt til at omgive sig med alt det skønneste, mest prangende og farve-rige, som verden kunne frembringe. Det var elitens opgave derigennem at løfte samfundet både materielt og åndeligt. Man måtte hyre de dygtigste og mest efterspurgte håndværkere, kunstnere, musikere og lærde og gennem dem iscenesætte sig selv, sin bolig og sine omgivelser, så man til enhver tid fremstod i kontrol og magtfuldkommen – uanset om man befandt sig på sin herregård på landet eller i sin bolig i storbyen.

Men er der alligevel en lille sprække, der gør det muligt også at få et glimt af mennesket og kvinden Augusta gennem indretningen af herregårdens sale og gemakker? I Christen Scheels testamente nævnes hun i 1731 som hans ”højelskeligste frue”, som arvtager til en række møbler, porcelæn og andet inventar, ligesom hun overlades al kærlig opdragelse af deres eneste søn. Vi ved også om hende, at hun donerede en ny døbefont til kirken i Auning i anledning af 200-året for Reformationen i 1736.³¹ Men disse kilder følger mere eller mindre et nøje tilrettelagt tekstkodeks og fortæller kun lidt om personen Augusta. I den mere kuriøse – og ikke helt vederhæftige – afdeling findes nogle sagn-, eller spøgelseshistorier, om hende. Her har hun fået en fremtrædende plads, og det berettes om hende, at hun går igen hver julenat. Hun var åbenbart så gerrig, at hun satte sine piger til at spinde, altså arbejde, på selveste

juleaften – en af de helligste aftener i kirkeåret.³² På bedste spøgelseshistorie-vis kan hun ikke få fred for sin udåd, men er dømt til at vandre hvileløs rundt i huset til evig tid – heller ikke just en enestående personkarakteristik. Vælger vi – som det har været denne artikels ærinde – at slutte ud fra de materielle kilder, vidner mængden af billeder, graden af iscenesættelse af Augusta som person og den fuldkommenhed, hvormed det er lykkedes hende at få indrettet boligen efter tidens nyeste idealer trods det faktum, at hun hele vejen igennem måtte forholde sig til et gammelt, umoderne hus og ikke en ny bygning med den rette grundplan, om en vilje og evne til at lykkes med det, hun gav sig i kast med. Augustas omfattende selvscenesættelse på *Gammel Estrup* med monogrammer, grevekroner og paneldekorationer med portrætlighed var på den ene side en del af tidens idealer og på den anden et udtryk for en målrettet, kreativ og ambitiøs kvindes ønske om at sætte sit eget personlige præg på boligen og derigennem blive husket længe efter sin død. Gennem et omfattende og originalt billedunivers har hun således sikret sig, at standsfæller, ansatte og besøgende på *Gammel Estrup* konstant har fået en påmindelse om, at grevinden eksisterede, ”regerede” og havde kontrol med verden omkring sig – også når hun ikke var hjemme.

Augusta døde i 1740, 43 år gammel, og blev bisat i Scheel-slægtens gravkapel i Auning kirke. Et kapel, som Augustas svigermor, Benedicte, havde rejst til ære for slægten og sin afdøde mand. Under det enorme epitafium med svulstige, højbarokke skulpturer af svigerfar og svigermor hviler Augusta nu i sin monstrøse og imponerende kiste. Selv ind i døden fortsatte iscenesættelsen.

Gravmonument i Auning kirke og detalje af Benedicte Margrethe Brockdorff. Benedicte Margrethe Brockdorff (1678-1739), der var svigermor til Augusta, blev gift som kun 13-årig, fik sit første barn som 17-årig og blev enke – også som 17-årig. Måske fik disse begivenheder hende til at modnes tidligt – der hersker i hvert fald ikke tvivl om, at hun livet igennem var en resultat-orienteret og fremsynet kvinde. Hun lod således opsætte dette gravmæle i Auning kirke over sin mand, Jørgen Skeel (1656-1695). Til opgaven hyrede hun den dygtige billedhugger Thomas Quellinus fra Antwerpen, og hun er naturligvis også selv på epitafiet. Mon ikke denne handlekraftige svigermor også har inspireret og haft indflydelse på Augusta? Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

Noter:

- 1 Rigsarkivet, brev fra Benedicte Margrethe Brockdorff til Christens Scheel 6. februar 1717. Af brevet, som er skrevet på fransk, fremgår det, at der er tale om den person, der skal sy brudekjolen. Foran navnet *Moreau* er der benyttet betegnelsen "M", men det må være en hjemmelavet forkortelse fra Benedicte's side. Hvis der er tale om en mand, plejer forkortelsen at være "M". Hvis der er tale om en frue, er forkortelsen "Mme", og hvis der er tale om en frøken, er forkortelsen "Mlle". Det har ikke været muligt at finde en skrædder ved navn *Moreau*, men det kan have været en lokal syerske.
- 2 Rigsarkivet, brev fra Benedicte Margrethe Brockdorff til Christen Scheel 6. februar 1717.
- 3 Rigsarkivet, brev fra Benedicte Margrethe Brockdorff til Christen Scheel 13. februar 1717.
- 4 Lyngby 2010, s. 10 ff.
- 5 www.danskeherregaarde.dk/manorholder/v/vintersborg/ejehistorie.aspx (7. april 2018).
- 6 Jensen 1910, s. 35.
- 7 Dansk Biografisk Leksikon, bd. 26, opslag: Helmuth Otto v. Winterfeldt (1617-1694).
- 8 Et stamhus er et gods, der udelt arves af ældste søn – og i enkelte tilfælde af ældste datter. Det var skattefritaget og kunne ikke sælges. Hvis der ingen arvinger var, skulle stamhuset overgå til kongen.
- 9 Rigsarkivet, brev fra Benedicte Margrethe Brockdorff til Christen Scheel 13. februar 1717.
- 10 Thornton 1984, s. 48 ff. Lyngby, 2016, s. 84.
- 11 I midten af 1700-tallet flyttedes *Skærvad* fra det middelalderlige voldsted ved Skærvad Mølleå, mens *Fussingø*s middelalderlige voldsted ved Fussing Sø blev forladt omkring 1790, og nye bygninger blev opført på de nuværende og højereliggende steder – www.danskeherregaarde.dk (10. marts 2018).
- 12 Nielsen 1993, s. 29.
- 13 Christen Scheel var slægtens hidtil rigeste mand og blandt landets absolutte økonomiske elite. Schacke 2007, s. 139 ff.
- 14 Gammel Estrup godsarkiv, G 269-42, D. Gørings pengeregnskaber 1718-29.
- 15 Gammel Estrup godsarkiv, Godsregnskaber 1761-65, bilag 155/1761 – hans regning for maling af en karet, dateret 14. oktober 1761, kun to uger før hans død.
- 16 Bergild og Jensen 1993, s. 187.
- 17 Grevskabet var blevet oprettet i 1725, fik navnet Scheel og bestod af herregårdene *Sostrup*, der var centrum for grevskabet, *Skærvad*, *Ørbæk*, *Skjern* og *Karmark*. Patent af 1725, Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.
- 18 Lyngby 2010, s. 24 ff.
- 19 Lyngby 2016, s.83-91. Man kan også sige, at eliten så sig selv som solen, hvorom alting i drejede sig – ganske som i Frankrig, hvor netop solen havde givet det franske forbillede Ludvig den 14. hans tilnavn "Solkongen".
- 20 *Commedia dell'arte* kaldes også italiensk maskekommedie og opstod i 1500-tallet som en del af karnevalstraditionen med frivole scener og tekster.
- 21 Kraft 2008, 61-67 og Bregnhøj 2010, s. 110.
- 22 Thomsen 2014, s. 120 ff.
- 23 For udførlig beskrivelse og tolkning af disse udsmykninger se Javette Koefoed 2015.
- 24 Rigsarkivet, privatarkiver nr. 1904, 1. pakke – brev af 24. august 1718, hvori er indskrevet en regning, der omfatter fire tønder gips (hvilket svarer til cirka to tons) afsendt fra Lübeck. Rigsarkivet, Gammel Estrup godsarkiv G269 pk. 43

- i forvalter H.A. Høegs pengeregnskaber for perioden 1722-1728, hvor der den 29. juni 1728 indløber besked til godsforvalteren om, at skibet med gipsen er ankommet.
- 25 Audenarde/Oudenaarde er en by i det nuværende Belgien, registraturen på Gammel Estrup, B 2824
- 26 Gammel Estrup godsarkiv, G 269-42, regnskab 1727 og 1728.
- 27 Castletown House vest for Dublin, hvor lady Louisa Conolly færdiggjorde udsmykningen af "The Print Room" i 1769: <http://castletown.ie/collection-highlights/> (7. april 2018).
- 28 Clemmensen og Mackeprang 1980, s. 26 ff.
- 29 Nielsen 1993, s. 160.
- 30 Lyngby 2010, s. 10 ff.
- 31 Gammel Estrup. Christen Scheel (1695-1731). Privatarkiver nr. 1904, 1 pakke. Testamente 25. februar 1731, attesteret af dr. Lodberg, Ålborg, og forvalter Hans Adolph Høeg. Vibeke Nielsen: "Gammel Estrups ejere" s. 41.
- 32 Gorm Benzons: "Sagn og spøgetier" i *Danske Slotte og Herregårde* bd. 17, s. 90 ff.

Kilder:

- Gammel Estrup. Christen Scheel (1695-1731). Privatarkiver nr. 1904, 1 pakke. 2 breve fra Benedicte Margrethe Brockdorff til Christens Scheel – dateret henholdsvis 6. februar 1717 (adresseret til Christen Scheel i Hamburg) og 13. februar 1717 (adresseret til Christen Scheel i Heide).
- Gammel Estrup. Christen Scheel (1695-1731). Privatarkiver nr. 1904, 1 pakke. Testamente 25. februar 1731, attesteret af dr. Lodberg, Ålborg, og forvalter Hans Adolph Høeg.
- Gammel Estrup godsarkiv, G 269-42. D. Gørings penge-regnskaber 1718-29.
- Gammel Estrup godsarkiv, Godsregnskaber 1761-65, bilag 155/1761.
- Rigsarkivet, privatarkiver nr. 1904, 1. pakke – brev af 24. august 1718.

- Rigsarkivet, Gammel Estrup godsarkiv G269 pk. 43 i forvalter H.A. Høegs pengeregnskaber for perioden 1722-28.
- Gammel Estrup godsarkiv, G 269-42, regnskab 1727 og 1728.

Hjemmesider:

- www.danskeherregaarde.dk
- www.castletown.ie

Litteratur:

- Andersen, Britta: "Magtens repræsentationer", i: Aina Aske og Maria Forneheim (red.): *Västerhavets kulturarv. Kulturmøter i skandinavisk periferi*, Göteborg/Larvik 2011.
- Andersen, Britta: "Magtens iscenesættelse", i: Britta Andersen og Marie Aaberg Andersen (red.) *Herregårdshistorie 7*, Gammel Estrup 2012.
- Bergild, Merete og Jens Jensen: "Gammel Estrups ejerportrætter 1612-1781", i: Frits Nicolaisen (red.) *Gammel Estrup*. Randers 1993.
- Bregnhøj, Line: *Det malede Rum*, 2010.
- Clemmensen, Tove og Mogens B. Mackeprang (red.): *Kina og Danmark 1600-1950*, København 1980.
- Engelstoft, Povl (red.): *Dansk Biografisk Leksikon* bd. 1-27, København 1933-44.
- Israelsen, N.J.: "Gammel Estrup slotsanlæg" i Frits Nicolaisen (red.), i: *Gammel Estrup*, Randers 1993.
- Javette Koefoed, Nina: "Forestillinger om natten", i: Britta Andersen, Anders Sørud Madsen og Simone Wildau Hansen (red.): *Herregårdshistorie 10*, Gammel Estrup 2015.
- Jensen, J: *Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris Historie*. København. 1910.
- Kraft, Alexander: "On the discovery and history of prussian Blue", i: *Bulletin for the History of Chemistry*, Volume 33, number 2, 2008.

- Lyngby, Thomas: "Iscenesættelse" i *1700-tallet. Parykker, profit og pøbel*, København 2010.
- Lyngby, Thomas: "Om livet på enevældens slotte", i: Britta Andersen og Marie Kirstine Elkjær (red.): *Herregårdshistorie 11*, Gammel Estrup 2016.
- Nielsen, Vibeke: "Interiør og inventar", i: Frits Nicolaisen (red.) *Gammel Estrup*, Randers 1993.
- Nielsen, Vibeke: "Gammel Estrups ejere", i: Frits Nicolaisen (red.) *Gammel Estrup*. Randers 1993.
- Roussel, Aage (red.): *Danske Slotte og Herregårde* bd. 1-20, København 1963-68.
- Schacke, Adam: "Jørgen Skeels godsrigdomme år 1739", i: *Herregårdshistorie 2*, Gammel Estrup 2007.
- Thomsen, Liv: "Augusta Winterfeldt. Grevindens gemakker", i: *Historiens Heltinder*, København 2014.
- Thornton, Peter: *Authentic Decor – the domestic interior 1620-1920*, London 1984.